

Mei 2025 | 149

MOLENS

beleef / ontdek / geniet

Koninklijk
sinds 2023

MEE MET DE METSELAAR

Flexibele voegen en
ademende stenen

AGNES DE BOER, PROJECTLEIDER
JAAR VAN DE MOLENBIOTOOP

‘Neem het belang van de
molenomgeving serieus’

OP DE KOFFIE BIJ DE MOLEN
3X

10 & 11
MEI

De
Hollandsche
Molen

Kom ook naar
**Nationale
Molendag**

Mee met de metselaar

TEKST ANDRÉ VERHEUL

BEELD MARIEKE KIJK IN DE VEGTE

Flexibele voegen en ademende stenen

De Bisschopsmolen in Etten-Leur krijgt nieuwe voegen om ernstige vochtproblemen op te lossen. Met de vakkennis en ervaring van vader en zoon Den Hertog uit Nieuwe Ter Aa wordt het metselwerk dit keer aanzienlijk beter aangepakt dan dertig jaar geleden.

Onder toezien oog van vader Gerard metselt Chris den Hertog enkele passende monumentale stenen op elkaar.

Een steen moet kunnen ademen', zegt Chris den Hertog op de eerste mooie dag van het jaar. Het zit 'm in de poreuze kenmerken van steen. 'Leg een baksteen in het water en hij zuigt zich vol. Leg hem daarna op het droge en hij vloeit weer leeg. Maar verkeerd metselwerk houdt dat water tegen en dan krijg je rot van binnenuit.'

Vochtproblemen

En dat is het grote probleem bij De Bisschopsmolen in Etten-Leur, een stellingmolen uit 1744 die helemaal is opgetrokken uit stenen die de laatste jaren niet meer goed kunnen ademen. Dertig jaar geleden zijn bij een restauratie nieuwe voegen aangebracht. Die zijn van cement, dat geen water doorlaat. De stenen raken hun vocht dus heel slecht kwijt en de molen kampt daardoor met vochtproblemen. Zo'n foute voeg kan dus de constructie aantasten en daardoor de werking van de gehele molen bedreigen.

'Dit probleem komen we heel vaak tegen', zegt Gerard den Hertog, de vader van Chris. Niet alleen bij molens, ook bij andere monumentale gebouwen. Het gevolg van ontoereikende mortelkennis, legt hij uit. 'En helaas is die kennis vandaag de dag nog steeds niet bij iedereen op peil.'

Enorme klus

Voor De Bisschopsmolen zat er niks anders op dan alle cementen voegen tussen de stenen met een luchtbeitel weg te tikken en daarna nieuwe voegen aan te brengen. Een enorme klus voor dit ronde bouwwerk van 18 meter hoog. Vorig jaar is de molen helemaal in de steigers gezet, deze zomer moet de restauratie klaar zijn. Het uitbeitelen gebeurde steentje voor steentje, anderhalf tot twee centimeter diep. 'Een precisiewerkje, want je wil niet te veel van de steen wegvreten. Gelukkig hebben wij goede hakers die weten wat ze doen, anders zou er geen steen meer overblijven', zegt Gerard.

Duidelijk zichtbaar zijn in de romp beschadigde stenen te zien.

Musselkalk

De nieuwe voeg, de buitenlaag, moet hoe dan ook van een uitgekiende mortel zijn, zo weet hij. Een mortel gebaseerd op Musselkalk uit Duitsland, zo is het plan. Dat heeft een goede waterdoorlaatbaarheid en vormt een fijne combinatie met de binnenlaag die de stenen nog altijd bijeenhouden, de originele schelpenkalkmortel.

Juist voor molens is dat belangrijk. 'Een kalkvoeg is een beetje flexibel. Als de molen draait, komen er zoveel krachten op te staan dat dat juist noodzakelijk is: de muur moet een heel klein beetje meebewegen, anders barst hij.'

'Valt tegen'

Het werk van de hakers zit er inmiddels op. Ze hebben de molen in een bijzondere, tijdelijke staat achtergelaten: rond alle stenen zitten nu gleuven. Hier en daar waren de stenen zo slecht dat ze eruit vielen. Gelukkig ligt er een stapeltje bijpassende monumentale stenen klaar om de gaten straks mee op te vullen. Rondlopend over de stelling inspecteert

'Een steen moet kunnen ademen'

Uitgehakte slechte voegmortel.

Chris de muur. Af en toe haalt hij zijn voegspijker langs een steen en pulkt nog een laatste brokje cement los. 'Inderdaad, hier gaan we nu allemaal een nieuwe voeg inleggen. Daar zijn we wel een paar maanden mee bezig. Hangt ook van het weer af. De ronde vorm maakt dit voor mij een mooie uitdaging. In de nieuwbouw is alles recht, hier is het oud en weet je nooit wat je tegenkomt.'

Chris heeft het nog niet gezegd of zijn vader meldt zich. 'Valt tegen', gromt hij. 'Moet je hier eens zien, allemaal zwarte stukken van de vocht. Daar beneden is het nog erger.' Vervolgens controleert hij een reepje testvoeg dat hij een kwartiertje geleden had aangebracht. Weer gegrom. 'Deze voeg doet niets, hij wil niet hechten. Allemaal het gevolg van het vocht dat nog in de stenen zit. En van de impregneer', zo voegt hij nog een ander obstakel toe. En nu? De meester metselaar geeft niet op. 'Zien hoe we er het beste van kunnen maken', en hij noemt enkele mogelijke toevoegingen die de mortel beter laten hechten. Ja, een goede metselaar kent zijn materialen.

DE VERKEERDE KANT OP

Al sinds de 13de eeuw staan er molens op deze plek in Etten-Leur. De Bisschopsmolen is in 1744 gebouwd onder verantwoordelijkheid van de bisschop van Antwerpen, vandaar de naam. De korenmolen kent een bewogen historie. Om één ding te noemen: tijdens een zware novemberstorm in 1940 knapte de bezetketting, waarna de kap achterstevoren sloeg en de molen achteruit begon te draaien. De bovenas schoot los en het wiekenkruis sloeg voorover door de stelling. Sinds 1959 is de gemeente de eigenaar, die de molen liet opknappen en weer meelvaardig maakte. Vandaag de dag wordt op vrijwillige basis graan gemalen. De molen is open voor bezoeken na afspraak.

De Bisschopsmolen staat voorlopig in de steigers.

Het maakt meteen duidelijk dat je niet moet onderschatten hoeveel kennis van zaken er komt kijken bij de mortel-samenstelling en het metselwerk zelf, zeker bij een molen. 'De vochtigheid, het strijken, langzaam laten drogen, de weersomstandigheden: het luistert allemaal heel nauw. Dat leren ze niet meer op school. Er zijn er steeds minder die dit kunnen', stelt Gerard met enige zorg vast. Chris kan bogen op een algemene bouwopleiding, maar de fijne kneepjes van het metselvak leerde hij van zijn vader. Die het weer van zijn vader leerde. 'Wij zijn de vierde en vijfde generatie. Deze molenklus is voor ons bijzonder en boeiend om te doen.'

Korte lijnen

Molenmakers Jan en Jolieke Grinwis melden zich vandaag ook op de molen. De tegenvaller met de testmortel wordt meteen besproken, net als de mogelijke oplossingen. Wat dat betreft zijn het korte lijnen hier in Etten-Leur. 'Normaal zitten er bij zulke projecten adviseurs tussen, die soms de vakkennis missen. Terwijl de vakkennis bij ons zit. Het bijzondere aan dit project is dat onze vakkennis leidend is. De gemeente geeft ons het vertrouwen om deze klus te klaren. Daar zijn wij heel blij mee', leggen ze uit.

Kindje

Het metselwerk is nog maar het begin. Ook de stelling,

'We zijn al dertig jaar bij deze molen betrokken en dan wordt het toch een beetje je kindje'

de baard, de schoren, de kapconstructie en het schilderwerk worden vernieuwd. Plus wat er nog aan schade boven water komt als gevolg van dertig jaar verstikkend cement tussen de stenen. Jan en Jolieke kennen de molen van haver tot gort. Ze kijken nu al vooruit naar hoe hij van de zomer weer in volle glorie zal draaien. 'Of het lukt om alles te herstellen is afwachten. We doen in elk geval het beste wat we nu kunnen doen', zeggen de molenmakers.

'Het doet ons wel wat hoor, deze molen. Het is een mooie stellingmolen met bijzondere kenmerken en behoorlijk oud. We zijn al dertig jaar bij deze molen betrokken en dan wordt het toch een beetje je kindje, hè. We hebben er alle vertrouwen in dat we het metselwerk nu goed aanpakken en dat de vochtproblemen een stuk minder worden.' ●